

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИНИН ЖАРЧЫСЫ. ЭКОНОМИКА

ВЕСТНИК ОШКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА. ЭКОНОМИКА

JOURNAL OF OSH STATE UNIVERSITY. ECONOMICS

e-ISSN: 1694-8734

№1(4)/2024, 100-105

УДК: 336.221

DOI: [10.52754/16948734_2024_1\(4\)_14](https://doi.org/10.52754/16948734_2024_1(4)_14)

КУРУЛУШ УЮМДАРЫНДА БУХГАЛТЕРДИК ЭСЕПТИН КӨЙГӨЛӨРҮ
ПРОБЛЕМЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СТРОИТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ
ACCOUNTING PROBLEMS IN CONSTRUCTION ORGANIZATIONS

Ташиев Ниязали Маметибраимович

Ташиев Ниязали Маметибраимович

Tashiev Niiazali Mametibraimovich

Э.и.к., доцент, Ош мамлекеттик университети

К.э.н., доцент, Ошский государственный университет

Candidate of Economics, Associate Professor, Osh State University

89niko_kg@mail.ru

Шайбеков Дастан

Шайбеков Дастан

Shaibekov Dastan

Магистрант, Ош мамлекеттик университети

Магистрант, Ошский государственный университет

Master's student, Osh State University

Сабир кызы Айбарчын

Сабир кызы Айбарчын

Sabir kuzu Aibarchyn

Магистрант, Ош мамлекеттик университети

Магистрант, Ошский государственный университет

Master's student, Osh State University

КУРУЛУШ УЮМДАРЫНДА БУХГАЛТЕРДИК ЭСЕПТИН КӨЙГӨЛӨРҮ

Аннотация

Курулуш сектору Кыргызстандын экономикасын өнүктүрүүнүн маанилүү вектору жана мамлекеттик бюджет саясатынын маанилүү компоненти болуп саналат. Мында бухгалтердик эсепти туура жүргүзүүнү жана ишкананын салыктык төлөмдөрүн оптималдаштырууга карата багытталган мамлекеттин макроэкономикалык масштабында ар бир курулуш ишканасынын ишинин маанилүүлүгү каралат. Тактап айтканда макалада бухгалтердик эсепти жүргүзүүдө бүгүнкү күндө курулуш компаниялары дуушар болгон негизги көйгөйлөр каралган.

Ачкыч сөздөр: бухгалтердик эсеп, финансылык эсеп, салык эсеби, курулушту уюштуруу, киреше, чыгаша, өздүк нарк, натыйжалуулук.

ПРОБЛЕМЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СТРОИТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

ACCOUNTING PROBLEMS IN CONSTRUCTION ORGANIZATIONS

Аннотация

Строительный сектор является важным вектором развития экономики Кыргызстана и важный составляющий компонент государственной бюджетной политики. Здесь рассмотрена важность работы каждой строительной компании в макроэкономическом масштабе государства, направленная на оптимизацию правильного ведения бухгалтерского учета и налоговых платежей компании. В частности, в статье рассмотрены основные проблемы, с которыми сегодня сталкиваются строительные компании при ведении бухгалтерского учета.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовый учет, налоговый учет, строительная организация, доходы, расходы, себестоимость, эффективность.

Abstract

The construction sector is an important vector of economic development in Kyrgyzstan and an important component of the state budget policy. The importance of the work of each construction company in the macroeconomic scale of the state, aimed at optimizing the correct accounting and tax payments of the company, is considered here. In particular, the article deals with the main problems that construction companies face today when keeping accounting records.

Keywords: accounting, financial accounting, tax accounting, construction organization, income, expenses, cost, efficiency.

Курулуш тармагындагы уюмдардын финансылык-чарбалык ишинин белгилүү бир өзгөчөлүктөрү бар, алар финансылык эсепти жүргүзүүдө, ар кандай бухгалтердик эсеп-кысапты жүргүзүүдө даана байкалат.

Бирок курулуш ишканалары тармактын өзгөчөлүгүнө байланыштуу бир катар мүнөздүү өзгөчөлүктөргө ээ.

Курулуш мезгили бир нече отчеттук мезгилге созулушу мүмкүн, ал эми курулуш уюму иштин бүткөрүлгөн даражасын эске алуу менен кирешени жана чыгашаны эсепке алат. Эгерде сатып алуучу (заказчы) юридикалык жак болсо, анда ал алдын ала белгилүү болуп, келишимдин наркы макулдашылган болуп эсептелет.

Ал эми сатып алуучу жеке жак болсо жана ортомчулар аркылуу төлөмдөрдү жүргүзүү ишке ашса (мисалы, алардан ипотекалык сертификаттарды сатып алуу менен), анда ал бүтө элек курулуш объектинин келечектеги максаты жана пайдалануунун жолдору белгисиз бойдон калат жана куруучу тараптын пландоо иштерине терс таасирин тийгизип коюушу мүмкүн [4].

Кыймылсыз мүлк сатып алуучулар же үлүштүк типте үй алуучулар көп учурда курулуш-монтаждоо иштеринин бүтүү даражасына карап мезгил-мезгили менен төлөмдөрдү жүргүзөт. Көпчүлүк курулуш компанияларынын курулуш жүргөн объектилери бухгалтердик кенселерден алыс аралыкта жайгашкан болот. Бул өзгөчөлүктөр курулуш тармагынын бухгалтердик эсебин жана финансылык отчеттуулугун түзүүдө бир топ кыйынчылыктарды жаратаары анык.

Мында, адатта, көптөгөн талаштуу маселелер пайда болот.

Курулуш эсебиндеги адистердин изилдөөлөрүн жыйынтыктап, бухгалтердик эсептин төмөнкү багыттары боюнча эң актуалдуу көйгөйлөрдү белгилей алабыз:

- өлкөнүн мыйзамдарындагы кемчиликтер менен байланышкан жөнгө салуу көйгөйлөрү;
- уюмдардын чыгашаларын жана кирешелерин түзүү көйгөйлөрү;
- товардык-материалдык баалуулуктарды эсепке алуунун өзгөчөлүктөрү;
- курулуш компаниялары көрсөткөн кызматтардын жана аткарылган иштердин баасын аныктоодогу кыйынчылыктар.

Келгиле, ар бир баса белгиленген аспектилерди жана курулуш уюмдарына карата бухгалтердик эсептин көйгөйлөрүн кененирээк карап чыгалы.

Кыргызстанда мамлекеттик курулуш стандарттарынын сметалык талаптары колдонуудагы система тарабынан аныкталган чыгашалардын структурасына туура келбейт. Курулуш мамлекеттик эмес каражаттардын эсебинен каржыланган учурларда ГОСТ колдонууга милдеттүү эмес. Ошондуктан, мындай кырдаалда подряддык ишканалар ар кандай формада сметаларды түзө алышат. Көптөгөн эксперттер тарабынан таанылган жана изилдөөлөр менен тастыкталгандай, ГОСТ боюнча курулуш-монтаждоо иштеринин наркынын пландалган ченемдериндеги ката иш жүзүндөгү маалыматтарга салыштырмалуу 5–10% түзөт. Бул, албетте, курулуш уюмдарынын экономикалык пландаштырууга таасирин тийгизет [2].

Бул абал мамлекеттик сметалык нормативдерди колдонууда подряддык ишканаларды эсепке алуунун талаптагыдай эместигине алып келет. Ошентип, курулуш компаниясы отчеттук кирешелерди жана чыгашаларды аныктоо үчүн ар бир отчеттук убакытта курулуштун абалы жөнүндө так маалыматтарга ээ болушу керек.

Экинчи маселе материалдык баалуулуктарды (мисалы, материалдар, көмөкчү материалдар, негизги каражаттар) эсепке алуу маселеси.

Үчүнчү маселе – курулушту каржылоо механизмдин уюштуруу. Курулуш эсебинин эксперттери бул чектөөлөр бир жагынан прогрессивдүү мүнөзгө ээ экенин белгилешет, анткени алар инвесторлор үчүн кошумча кепилдиктерди киргизет жана курулушка жана венчурдук пай фондоруна максаттуу каражаттарды тартуунун цивилизациялуу эрежелерин белгилейт.

Экинчи жагынан, кадрларды кайра даярдоо жана жумушчу күчүнүн жетишсиздиги жана туруксуздугу курулуштун чыгымдарынын өсүшүнө алып келет. Ошондуктан, бүгүнкү күндө мамлекетибизде калыптанган оор экономикалык шарттарды эске алуу менен курулушту каржылоо механизмдин оптималдаштыруу зарыл.

Бүгүнкү күндө каржылоонун эң пайдалуу жолу үлүштүк салымдар болуп саналат, анткени алар курулушка керексиз, ортомчуларсыз жана кайра бөлүштүрүүлөрсүз каражаттардын түз агымын камсыз кылат.

Курулуш тармагында бухгалтердик эсептин бирдиктүү, анык нормалардын жоктугу да чоң көйгөй болуп саналат. Ар бир курулуш уюму бухгалтердик эсепти өз алдынча жүргүзөт. Ал тургай, бир эле уюмдун ичинде, ар кандай кызматтар жана кызматкерлер белгилүү бир маанилерди башкача чечмелеп функционалдык милдеттеринен алыстап кеткенин кезиктирсек болот. Көбүнчө, долбоордун кардарларга жана подрядчыларга ар кандай жеткирилишинен улам, иштин денгээлин (б.а. иш талап кылынган деңгээлде бүттүбү) аныктоо кыйынга турат.

Курулуш тармагында объектилер кеңседен алыс жайгашкандыктан, бухгалтерияга документтер көбүнчө кеч келип калат. Ушуга байланыштуу, биздин оюбузча, чыгашаларды объект боюнча туура эсепке алуу дээрлик кыйынга тура баштады. Кийинки мезгилдерде көпчүлүк курулуш компанияларында сатып алуу, камсыздоо бөлүмдөрү ачылып курулушту материалдык жактан камсыздоо функциялары ишке ашууда. Бирок камсыздоо бөлүмүндө иштеген кызматкерлердин бухгалтердик эсеп, биринчилик толтурулуучу документтер менен иштөө компетенциялары жок болгондуктан сатып алуу процессин документтеитирүү кыйынга туруп жатат.

Сүрөттө көрсөтүлгөн схема боюнча курулушка керектүү материалдарды сатып алуу жана бухгалтердик эсепке алуу процессинин алгоритмин карап көрөлү.

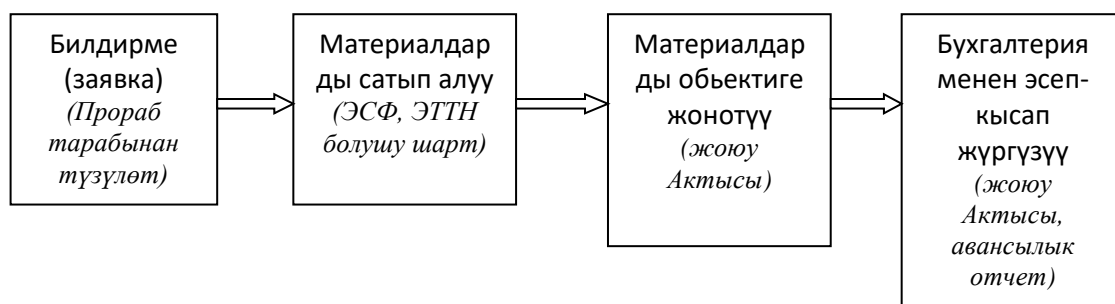

Схема 1. – Курулуш компаниясында материалдык камдарды сатып алуу жана эсепке алуу процесси.

Материалдык камдар толук жана сапаттуулугуна байланыштуу талаштуу маселелерди болтурбоо үчүн, сатып алууну жана кириштөөнү комиссия менен кабыл алууну

сунуштайбыз. Анын курамына жеткирүүчүнүн, сатып алуучунун, ошондой эле үчүнчү жактардын өкүлдөрү кирет. Схемада көрсөтүлгөндөй баардык сатып алуулар электрондук эсеп-фактуралар (ЭСФ) жана электрондук товардык транспорттук коштомо кагаздары (ЭТТН) менен болуусу шарт[1]. Эгерде жогорудагы документтер жок эле сатып алуулар жүргүзүлгөн болсо, ишкананын чыгымдары деп эсептелип, бирок салык эсеби боюнча чыгымдар категориясына киргизилбейт. Башкача айтканда салык алынуучу пайдадан кемитүүгө уруксат берилбейт.

Курулуш компаниясында бухгалтердик эсептин маанилүү аспектиси - жеткирүүчүлөр менен өз убагында эсептешүү. Төлөмдөрдү өз убагында жүргүзүү үчүн милдеттенмелер боюнча карыздарды өз алдынча төлөөнүн финансылык тартибин катуу сактоо, көрсөтүлгөн кызматтар үчүн каражаттардын өз убагында түшүшүн камсыз кылуу, дебитордук жана кредитордук карыздарга көзөмөлдү жүзөгө ашыруу зарыл. Бул жагдайда уюм төлөм календарын колдонууну максатка ылайыктуу деп эсептейбиз.

Биринчиден, курулуш уюмдарынын өзгөчөлүгү алардын негизги иши катары эч кандай продукция чыгарбай, эч кандай товарларды сатпагандыгында. Ошол эле учурда, мындай уюмдар тарабынан "өндүрүлгөн" продукт, ал кызмат (иштин бүткөн түрү) болсо да, материалдык дисплейге ээ.

Курулуш уюмдарында чыгымдардын эсебин уюштурууга жана калькуляциялык чыгашаларга мүнөздүү проблемаларга келсек, төмөндөгүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот:

1) курулушта чийки затты жана материалдарды сарамжалдуу жана эффективдүү пайдалануу маселеси, бул курулуш үчүн материалдарды так эсептөөдөгү кыйынчылыктар менен шартталган иштин белгилүү бир түрүн аткаруу;

2) курулуштун чыгымдарын көзөмөлдөө маселеси. Эреже катары, курулуш өндүрүшүн ишке ашыруу бухгалтердик эсепке жана жалпысынан чийки материалдарды пайдалануу боюнча жөнгө салуу үзгүлтүксүз жүргүзүлүшү абзел. Азыркы учурда көпчүлүк курулуш компанияларында материалдардын жана чийки заттардын чыгымдалышына контролдук кебүнчө начар уюштурулган же таптакыр жокко эсе;

3) эсеп саясатында финансылык жана өндүрүштүк (башкаруучулук) эсептин ортосундагы айырмачылыктын чондугу. Чарбалык иштин актуалдуу маңызы так башкаруу эсебинде камтылган. Башкаруу эсебинин маалыматтары бухгалтердик эсептин жүрүшүндө түзүлгөн отчеттуулуктун ишенимдүү түзүлгөнүнө кепилдик берет;

4) иштин жана курулуш технологияларын пландаштырууда так эмес болжолдуу эсептөөлөрдү колдонуунун себебинен пландык көрсөткүчтөрдү дайыма кайра эсептөө зарылдыгы, өзгөчө ири объектилерди курууга келгенде.

Курулуш уюмдарынын кирешелерин жана чыгашаларын эсепке алуу көңүл бурууга татыктуу болгон кийинки жагдай. Бухгалтердик эсептин бул элементинин негизги проблемасы алардын бухгалтердик эсеп системасында чагылдырылышы жана өз убагында бухгалтердик регистрлерде катталуусу болуп саналат. Учурда ата мекендик ишканалардын басымдуу көпчүлүгү аларды толук чагылдыра элек. Көпчүлүк курулуш компанияларында чыгашалардын эң чоң пайызы эмгек акы чыгымдарына туура келет.

Мындай чыгымдарды жабуу үчүн каражаттардын булагы болуп эсепке алынбаган (сатылган продукциядан, кызмат көрсөтүүлөрдөн түшкөн) "көмүскө киреше" саналат.

Маанилүү маселе ишкананын максималдуу натыйжалуулугун жана чыгашалары жана кирешелери жөнүндө баштапкы маалыматты жетиштүү денгээлде камсыз кылуу бухгалтердик эсептин башкы максаты болушу шарт. Анткен менен натыйжалуу маалыматты

өз убагында алуу материалдык-техникалык жана уюштуруучулук жактан камсыздоо маселесинде тактап айтканда ишкананын заманбап материалдык-техникалык каражаттар менен канчалык деңгээлде камсыз болгондугунда жана баштапкы жана консолидацияланган бухгалтердик эсепти, ички көзөмөлдү жана отчеттук маалыматтарды түзүүнүн уюштуруу жана натыйжалуулугунун кандай деңгээлде экендигинде турат.

Мындан тышкары кирешелерди жана чыгашаларды өз убагында эсепке алуу, курулушчулардын эмгек акысына мониторинг жүргүзүү, аралыктан курулуш иштерине көзөмөл жүргүзүүгө өбөлгө түзгөн заманбап бухгалтердик программалык камсыздоону колдонуу да өтө маанилүү [3].

Ошентип, бүгүнкү күндө курулуш тармагындагы ишканаларда бухгалтердик эсептин көптөгөн чечилбеген маселелери бар, алар иштөөнүн натыйжалуулугун төмөндөтөт, анткени башкаруунун бардык иш-аракеттери бухгалтердик эсептин маалыматына негизделет, ошондуктан ишкананын натыйжалуу өнүгүүсүн куруу үчүн, бухгалтердик эсептин принциптери жана методдору дайыма колдонулат. Бул бухгалтердик эсеп ишкананын учурдагы өнүгүү жолдорун көзөмөлдөө, ошондой эле башкаруу иш-аракеттеринин кемчилдиктерин оңдоо мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат.

Бухгалтердик эсептин методдорунун жана принциптерин туура колдонуу курулуш уюмдарынын ишинин натыйжалуулугун жогорулатууга мумкундук берет. Ушуга байланыштуу бухгалтердик эсепти жана отчеттуулукту ырааттуу, кылдат, жөнгө салынган тартипте жүргүзүү өлкөнүн курулуш комплексиндеги ишканалардын иштешинин синергетикалык эффекттин жогорулатуу үчүн рычаг болуп саналат.

Курулуш уюмдарынын бухгалтердик эсеби боюнча илимий-методикалык иштердин анализин жыйынтыктап, курулуш ишканаларынын бухгалтердик эсебин эффективдүү, мыйзам талаптарына ылайык уюштуруу жана жүргүзүү курулуш тармагындагы бухгалтердик эсептин өркүндөшүнө жана иштин натыйжалуулугун жогорулатууга алып келет.

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Салык кодекси 18.01.2022-ж.№3 (03.04.2023-ж №78).
2. Мырзаibraимова И.Р. Совершенствование учета, анализа, бюджетирование и контроль затрат в жилищно-строительном комплексе : на примере Ошской области. Автореферат: <http://www.dslib.net/bux-uchet/sovershenstvovanie-ucheta-analiza-bjudzhetrovanie-i-kontrol-zatrat-v-zhiliwno.html>
3. Ташкулова, Г., & Обитшер кызы, Ж. (2023). Особенности учета и налогообложения строительной отрасли в Кыргызской Республике. *Вестник Ошского государственного университета. Экономика*, 2(3), 35–41. [https://doi.org/10.52754/16948734_2023_2\(3\)_6](https://doi.org/10.52754/16948734_2023_2(3)_6)
4. Сайфутдинова Л.Р., Фаррахетдинова А.Р. Проблемы ведения учёта строительной организации-подрядчика // Актуальные вопросы учёта и управления в условиях информационной экономики, 2019. — № 1. — С. 43–46. 7.
5. Шестакова К. О., Скрыбина И. В. Проблемы учёта себестоимости, доходов и расходов в строительной организации // Ресурсная экономика в контексте современных тенденций глобализации: Материалы международной научно-практической конференции, 2019. — с. 748–754.